

שיח בני נוער ערבים- בדואים במרחב הווירטואלי ככלי לחיזוק השפה העברית

אבו גוידר עארף

החוג ללשון עברית, מכללת קיי

המרחב הווירטואלי הפך בשנים האחרונות למרכיב הדומיננטי ביותר בקרב בני נוער כמרחב חופשי, שוויוני שבו יש "נכוחות" גבוהה לבני נוער בהשוואה לאוכלוסיות גיל אחרות. הספרות המחקרית מצביעה על כך שבני נוער משתמשים במרחב האינטרנט יותר מכול אוכלוסייה אחרת בעולם (גולדשמיט, 2010) ובישראל (מש, 2008). המחקר הנוכחי דן באינטראקציה המקוונת של בני נוער ערבים-בדואים עם בני שיחם היהודים במרחב המקוון בישראל בהסתמך על המודל התיאורטי של גישת השימושים והסיפוקים באינטרנט (Ruggiero, 2000). נתוני המחקר נאספו באמצעות שאלונים שהועברו בקרב בני נוער ערבים-בדואים. ממצאי המחקר עולה שככל שהקשרים בין בני נוער ערבים-בדואים ליהודים ברשתות החברתיות באינטרנט מסועפים יותר ניכרת עלייה בידע של בני נוער ערבים-בדואים לגבי התרבות והעולם היהודי. עוד נמצא שהאינטראקציה המקוונת תורמת לשיפור השפה והלשון העברית, לעלייה ברמת הידע הכללי והתרבות היהודית וכן לשיפור הדימוי העצמי. בהיבט האפקטיבי (הרגשי), נמצא שלתקשורת תרומה רבה לאמפטיה כלפי בני נוער יהודים, וכי היא מהנה ומזמנת חוויות רגשיות חיוביות אחרות. ההשלכה המעשית של מחקר זה היא עידוד האינטראקציה המקוונת כצעד ראשון להקטנת הסכסוך ומיתון היחסים בין שתי קבוצות הנוער. עצם קיום הקשר על כלל מרכיביו, מהווה הזדמנות פז לבני נוער ערבים-בדואים להכיר את החברה היהודית מקרוב, להתגבר על הסטיגמות, הסלידה, השנאה והריחוק הגיאוגרפי, ולמתן את הרגשות כלפי החברה היהודית בכלל ובני נוער היהודים בפרט.

מילות מפתח: בני נוער ערבים - בדואים, טכנולוגיות תקשורת חדשות, אינטראקציה בין בני נוער, המרחב המקוון, חיזוק הלמידה

מבוא

החברה הערבית - בדואית נמצאת כיום בתהליך מעבר חד, מחברה מסורתית לחברה מודרנית. שינוי זה נחשב כשינוי קיצוני מאוד בחברה הערבית- בדואית ההולכת ומשתנה הודות לתהליכי העיור שעברה על אף הקשיים החברתיים והמסורתיים המאפיינים אותה. אחד השינויים הגדולים שהחברה הערבית- בדואית חווה בשנים האחרונות הינו השימוש הגובר בטכנולוגיות התקשורת המתקדמות בקרב האוכלוסייה בכלל ובני נוער בפרט.

הודות להתפתחות הטכנולוגית בני נוער ערבים-בדואים מונגשים לטכנולוגיות תקשורת חדשות המאפשרות מפגשים עם קבוצות שונות מהם בדת, בשפה ובמסורת. רק בשנים האחרונות מתאפשר מפגש בין החברה הערבית- בדואית לחברה היהודית באמצעות תכתובת ענפה ברשתות החברתיות באינטרנט ונוצר קשר ללא צורך במפגש פיזי (אבו- גוידר, 2014 ב').

הספרות המחקרית מצביעה על כך שבני נוער משתמשים במרחב האינטרנט יותר מכול אוכלוסייה אחרת בעולם (גולדשמיט, 2010) ובישראל (מש, 2008). חוקרים אחרים גורסים שהמרחב המקוון יכול להוות ככלי לצמצום פערי למידה ושוויון למידע בין האנשים ובכך מהווה פיצוי לימודי וחברתי בזכות קהילות

מקוונות בנגישותן להשגת מידע, בפיתוח העצמי, בקבלת החלטות קשות וכן במעורבות אזרחית ופוליטית (Boase, Horrigan, Wellman & Rainie, 2006).

הספרות המחקרית חלוקה בתרומה של המשוחח מהמרחב המקוון, המצדדים מצביעים על כך שהרשת החברתית הינה אמצעי טכנולוגי לקירוב היחסים בין האנשים וכפוטנציאל לרכישת ידע (קונפורסט, 2010). לעומת המסתייגים הסבורים שהרשת אינה שוויונית לכולם ויש פער דיגיטלי בין המפיקים ממנו ידע לבין אלו שאינם יכולים להפיק ממנו תועלת (מלמד, 2006). מחלוקת זאת נמצא בישראל בקרב בני נוער ערבים. מחד גיסה יש המצביעים על פער דיגיטלי בין בני נוער ערבים בישראל (גנאיים ועמיתיה, 2006). לעומת כך אבו-גוידר (2014 ב') גורס שהאינטראקציה המקוונת מהווה בפני בני נוער תרבות מקוונת החוצה את גבולות בית הספר, החברה והתרבות.

בעוד מחקרים רבים בחנו את אופן השימוש של בני נוער באינטרנט (ברק, 2004; מש ותלמוד, 2009), אך עדיין לא נערך מחקר אשר ינסה לבחון את התרומות הלימודיות של בני נוער ערבים-בדואים ברשתות החברתיות באינטרנט.

מטרתו העיקרית של המחקר הזה הינה שמת דגש על השינויים שחלו בקרב בני נוער ערבים-בדואים כתוצאה מהאינטראקציה המקוונת שלהם עם בני נוער יהודים. מכאן עולה השאלה המרכזית של המחקר הנוכחי: האם השיח המקוון של בני נוער ערבים-בדואים עם בני נוער יהודים מגביר את הידע של הראשונים? וכן מהן החוויות הרגשיות בעקבות האינטראקציה המקוונת עם בני נוער יהודים?

במחקר הנוכחי הסתמכנו על המסגרת התיאורטית המחודשת של מודל "השימושים והסיפוקים" במרחב המקוון של רוג'ירו (Ruggiero, 2000). ההשערות של המחקר גורסות שהאינטראקציה בין בני נוער ערבים-בדואים ליהודים תגביר את הידע של בני נוער ערבים-בדואים בתחום הלימודי וכן מהנה ומזמנת חוויות רגשיות חדשות בקרבם.

המחקר הנוכחי מהווה מחקר ראשון בתחום שטרם נחקר בעבר, ומזמן אחריו מחקרי המשך שיתמקדו בדרכי ההתמודדות של קהילות ערביות-בדויות עם התרחבות השימוש באינטרנט, וכן מחקרים נוספים שיתמקדו באינטראקציה המקוונת בין בני נוער ערבים-בדואים לבני נוער מתרבויות וחברות אחרות.

החברה הערבית- בדואית בישראל

החברה הערבית- בדואית היא חלק מהמיעוט הערבי פלסטיני שנשאר בעקבות מלחמת 1948. במהלך המלחמה ואחריה גורשו או נמלטו ערבים-בדואים רבים והפכו לפליטים במדינות ערב השכנות ובשטחים הפלסטיניים שנכבשו (Abu-saad, Yonah & Kaplan, 2000). הערבים-בדואים הנותרים קובצו בכפייה באזורי הסייג בחלק הצפוני מזרחי של הנגב (סבירסקי וחסון, 2005). החברה הערבית- בדואית נחשבת לחברה פטריארכלית. במסגרת זו, מרוכזות סמכויות המשפחה תחת שרביטו של האב והוא שקובע את מסגרת חייה בכלל ושל ילדיו בפרט (אלקרנאוי, 2000). מבנה המשפחה הנשלט בידי האב מגביל את הצעירים בתחומי חיים שונים (אבו-סעד, 1998).

האוכלוסייה הערבית- בדואית הינה חלק מהמיעוט הערבי החי במדינה (אבו-סעד, 2013), כאשר היישובים הערבים-בדואים בדרום הארץ מסווגים לשניים:

א. יישובי קבע, כביכול עירוניים - יישובים אלו תוכננו על ידי הרשויות ומתגוררת בהם כמחצית מהאוכלוסייה הערבית – בדואית בנגב. כחלק מהשינויים שהחברה הערבית- בדואית עוברת בעשור האחרון הינה הקמת מועצות אזוריות. בשנת 2004 הקימה המדינה את המועצה האזורית אבו- בסמה בכדי לספק שירותים מוניציפליים לשמונה יישובים ערבים-בדואים: קסר- אל- סר, אבו- קרינאת, אל- אסייד, אם- בטין, ביר- הדאג', מולדה, תראבין- אל- צאנע ומרעית (ספר הנתונים הסטטיסטי של הבדואים, 2010). בשנת 2012 החליטה המדינה לפצל את המועצה האזורית אבו-בסמה לשתי מועצות נפרדות (נווה- מדבר ואל- קסום).

ב. יישובים בלתי מוכרים - יישובים ללא תכנון מתאר, ללא תשתיות וללא שירותים בסיסיים, כגון: מים זורמים, חשמל, קווי טלפון אלחוטיים ועוד. ביישובים אלו מתגוררת מחצית מאוכלוסיית הערבים- הבדואים המשוללת מכל זכות לבניית קבע או לבנייה זמנית (אבו-סמור, 2009; אבו- סעד, 2013; אבו רביעה- קווידר, 2013).

החברה הערבית- בדואית נמצאת בעיצומו של תהליך מעבר הן מבחינה פיזית (מעבר מיישובים בלתי מוכרים ליישובי קבע) והן מבחינה ערכית. תמורות אלו מחייבות את חברי הקהילה לגמישות מחשבתית, לתמרון בין ערכיה ומנהגיה השונים ולהתאים את עצמם לדפוסי ההתנהגות ואורח חיים חדשים מכווני קידמה, חינוך והתפתחות טכנולוגית (רינאוי, 2003). תהליך זה משפיע במיוחד על האוכלוסייה הצעירה, המחפשת דרכים להשתלבות מהירה ונוחה בשוק העבודה המודרני במגוון תחומים, כגון תעשייה, הוראה ומקצועות חופשיים.

תיאוריית השימושים והסיפוקים באינטרנט

תיאוריית השימושים והסיפוקים (Users and Gratification) במרחב האינטרנטי של רוג'ורו (Ruggiero, 2000) מצביעה על כך ששימושי המדיה על ידי צרכניה הם סלקטיביים. כלומר הפרט בוחר בשימוש שהוא רוצה על פי צרכיו.

על פי המודל התיאורטי בחירת השימושים בעולם האינטרנט מונעת על ידי הערכת הגולש לגבי התכנים הראויים למילוי צרכיו, והרצון של הגולש לממש את חוויות הגלישה שלו באמצעות שימוש באפיק תקשורת מסוים. למעשה הגולש נתפס כפעיל, והוא זה ששולט בתהליך צריכת התקשורת. דהיינו ההחלטה של הנמען היא לאיזה מדיום להיחשף, לאיזה תוכן, והוא זה שמחליט על היקף החשיפה, ושולט באלמנטים של צריכת התקשורת (כספי, 2005). זרוללפי אסכולה זו הנמען לא רק מודע לצרכיו, הוא גם מכיר סוגים שונים של אמצעי תקשורת ויודע אלו מתאימים טוב יותר למלא צורך זה או אחר. למעשה בתפיסת העולם שלנו אנו מכירים בחלוקת העבודה בין אמצעי התקשורת השונים ואנו יודעים להתאים את המדיום לצורך.

השפעת התקשורת מוגבלת משום שהנמען הוא רציונלי, מודע למה שטוב לו ולא טוב לו, והוא למעשה זה שקובע את התפריט התקשורתי שלו ואת המינון של מה שהוא מעוניין לקבל. זו אסכולה העוסקת בהשפעת המיקרו, צרכיו הספציפיים של אדם מסוים (כספי, 2005).

מחקרים שונים ניסו ליישם את אסכולת שימושים וסיפוקים במקרים שבהם האינטרנט משמש כאמצעי תקשורת. אחד מהם הוא מחקרם של סטפורד ואחרים (Stafford, Stafford & Schkade, 2004), שבדקו את מוטיבציית השימוש של הלקוחות באינטרנט. ממצאי המחקר מצביעים על שלושה שימושים עיקריים:

1. שימושים קוגניטיביים (שימוש לצורך ידע, מידע, תכני חינוך ולמידה).
2. שימושים וסיפוקים של צרכים שמקורם בתהליך (החוויה שבשימוש במדיום התקשורתי עצמו, לדוגמה: מנועי חיפוש).
3. שימושים וסיפוקים אינטגרטיביים של תקשורת בין-אישית (צ'אטים, אינטראקציות).

במחקר זה אנו נבדוק שני שימושים מרכזיים (שימושים קוגניטיביים ושימושים רגשיים) בהתאם לתיאוריה שלעיל. כלומר נבדוק כיצד האינטראקציה המקוונת של בני נוער ערבים-בדואים מגבירה את רמת הידע שלהם? והאם האינטראקציה המקוונת מהנה ומזמנת חוויות רגשיות כלפי בני שיחם היהודים?

טכנולוגיות תקשורת חדשות בחברה הערבית-בדואית

התפתחות רשת האינטרנט בעולם, הביאה עמה תכני גלישה רבים ומגוונים. שפע התכנים והתקשורת הבין-אישית והקבוצתית המתאפשרות באמצעות האינטרנט מספקות צרכים שונים בקרב אוכלוסיות שונות לרבות אוכלוסיות המיעוטים. השימוש באינטרנט על מכלול יישומיו, צובר תאוצה גם בחברות שמרניות, דוגמת החברה הערבית-בדואית המשתנה בעצמה: מעבר מחיים שמרניים המושתתים על חקלאות מסורתית לחיים מודרניים אורבניים. המעבר ליישובי קבע ומגורי קבע מאפשר לציבור הבדווי ליהנות מתשתיות של מים זורמים, חשמל, תקשורת מקוונת, ממוסדות חינוך וקהילה. האוכלוסייה הצעירה מושפעת מתהליך זה בפרט. הצעירים משתלבים בשוק העבודה המודרני, במשרות בתחומים רבים: תעשייה, הוראה ומקצועות חופשיים נוספים. שינויים מרחיקי לכת אלו, משפיעים רבות על בני הנוער הבדואים, ובתוך כך גם מאפשרים ואף מעודדים את השימוש הגובר שלהם באינטרנט. השימוש באינטרנט אפשרי הודות לתשתיות החשמל והרשת המאפשרות חיבור מחשבים אישיים, בבתים הפרטיים במוסדות החינוך, ובהתאם הולך ומתרחב השימוש של בני נוער בהם (מאיר, 2003).

טכנולוגיות תקשורת חדשות קוראות תיגר על ההרכב המשפחתי והשיוך השבטי בחברה הערבית-בדואית בעלת המאפיינים המסורתיים, הרשתות החברתיות באינטרנט פוסחת על החברה מציאות חברתית חדשה; דהיינו תרבות מקוונת חדשה שבה החברות הפיזיות נהפכת לחברות מקוונת חדשה החוצה את המנהגים החברתיים הקבועים בחברה הערבית-בדואית. לדוגמה, בספרות נמצא שבני נוער ערבים-בדואים משתמשים באינטרנט בתדירות גבוה מאוד. ג'ריביע (2013), מצא ש- 83% נגישים למחשב אישי במשק הבית; 63% מחוברים לאינטרנט מהבית; 70% מחזיקים טלפון נייד. מחקר אחר מצא שבני נוער משתמשים באינטרנט באופן יום-יומי, כאשר הגלישה בשעות הערב גוברת בצורה ניכרת (43%), נתון זה נובע ככל הנראה כיוון שרוב בני הנוער נמצאים מחוץ לכל מסגרת לימודית; האינטראקציה המקוונת תופסת מקום נרחב בחייהם של בני נוער ערבים בדואים (אבו-גוידר, 2014 ב'). השיח במרחב המקוון נתפס חיובי בעיני בני נוער, הוא תורם להם לגשר על הפערים הקיימים בין החברה המסורתית שלהם לעולם המודרני שאליו הם נחשפים (ג'ריביע, 2013). אחד השינויים המובהקים הנובעים מהשיח של בני נוער ערבים-בדואים ברשתות החברתיות באינטרנט הוא ההתגברות על יחסי רוב-מיעוט בצל ההפרדה המגורית, התרבותית והחברתית במדינת ישראל. אבו-גוידר (2014 ב'), מצא שבני נוער ערבים-בדואים משוחחים עם בני נוער יהודים באחוזים גבוהים יחסית (46%) לעומת הנותרים (54%) שאין להם שום אינטראקציה עם בני נוער יהודים ברשתות החברתיות באינטרנט.

החוקרים חלוקים באשר להשפעת התקשורת על המבנה החברתי של החברות במערב. לטענתם, אמונות ומנהגים שקיימים בחברה הם שקובעים את השיח הציבורי סביב הטכנולוגיה ודרכי השימוש בה (אייזנשטדט, 2010) לעומתם, המצדדים סבורים שהטכנולוגיה המתפתחת הובילה לשינויים מהותיים בתחום הקוגניטיבי, הפסיכולוגי והחברתי (שנער, 2001). ההתפשטות המואצת של האינטרנט בשנים האחרונות מאיימת לגרום משברים פנימיים בקרב החברה הערבית- בדואית. בעוד שהמתבגרים מעלים חשדות כלפי הטכנולוגיה החדשה בעיקר בנושאים של דת וחברה חושפת התקשורת המקוונת הליכי מודרניזציה בנושאים רבים, כמו: יחסים תוך קבוצתיים בחברה המסורתית, תהליכי עיור, מגדר, בני נוער, לבוש וזמן המעלים בקרב החברה הערבית- הבדואית הבוגרת דילמות ערכיות (אבו עסבה, 2008). לעומת, בני נוער הסבורים שהמרחב המקוון יכול לספק להם צרכים רבים כקבוצה המעצבת את הזהות שלה ובעלת פוטנציאל להשתלב בחברה המודרנית (גירביע, 2005). עוד נמצא שהצ'אט המקוון פותח בפני בני הנוער ערבים-בדואים אפיקי תקשורת המאפשרים להם להשתחרר מהמציאות החברתית המסורתית (אלכסנדר וגירביע, 2007) וכן לשיח קולח עם בני נוער אחרים השונים בדת, בשפה ובתרבות (אבו- גוידר, 2014 ב').

האינטרנט בין רכישת למידה לפיצוי חברתי בקרב בני נוער ערבים-בדואים

הספרות המחקרית חלוקה בהשפעות של הטכנולוגיה החדשה לעולמם של בני נוער ילידים. מחד גיסא מנדר גורס שהטכנולוגיה החדשה גורמת לבני נוער לאבד את הערכים והנורמות שהתחנכו עליהן (Mander, 1991). חוקרים אחרים הצביעו שיש לכך השלכות חמורות על בני נוער. לטענתם הטכנולוגיה החדשה מייצגת את הסטראוטיפים על חברות ילידים ומעודדת את ההתאבדויות בקרב בני נוער וכן לאיבוד הערכים והשפה (White, 2001; Williams, 2002). לעומת זאת, מחקר ייחודי שנערך ע"י בוריל בקרב קבוצות ילידים בגאנה, היא מצאה שבני נוער משתמשים ברשתות החברתיות על מנת ליצור מפגשים וירטואליים וליצור קשרים עם אנשים זרים ובכך הם מגשרים על המרחקים התרבותיים והגיאוגרפיים. במסגרת המחקר של בוריל היא עמדה על המתח בין הטכנולוגיה והתרבות, היא הצביעה על כך שבית הקפה בעולם האינטרנט מהווה עבור בני נוער מרחב אישי חדש המשחרר אותם מהשיוך המשפטי הבלתי מעורער וכן חופש ביטוי מוחלט ובכך הם מיצרים לעצמם קשרים חברתיים חדשים עם אנשים מכל רחבי העולם (Burrell, 2012).

בישראל, נמצא שתכניות הטלוויזיה והתכנים התקשורתיים של קבוצת הרוב מייצגת את המיעוטים באופן שלילי, הן מבליטות את החלקים השליליים של קבוצות צעירים ערבים ילידים בישראל (אבו-גוידר, 2014 א'). קבוצות הנוער הילידות סובלות מהכחדה סימבולית והדרה מהתכנים הטכנולוגיים הן בתחום החדשות והבידור. מחקרים רבים מצביעים על כך שהתקשורת מדירה באופן מובהק את המיעוט הערבי. לדוגמה הייצוג של ערבי ישראל בטלוויזיה הישראלית המותאמות להם (ערוץ 1, 2 ו-10) זוכה בפחות מאחוז אחד (אברהם, פירסט ואלפנט- לפלר 2004) ובאתרי האינטרנט מגיע רק ל-6 אחוזים (וולפספלד, 2008).

יתרה מכך, נמצא שצעירים ערבים בישראל רואים את ייצוגם כשלילי במקרה הטוב הם מוצגים כ"מפרי חוק ופורעים" ובמקרה הרע כ"גיס חמישי". ההתייחסות במונחים של "טוב" ו"רע" מופנית גם אל מנהיגי הציבור הערבי בישראל המואשמים בין היתר כאויבים הקוראים תגר על ביטחונה של מדינת ישראל ומעודדים התקוממות (אבו- גוידר, 2014 א'). ממצאים אלה דומים לאלה של אברהם ופירסט (2001), לפיהם ייצוג הערבים בתקשורת הישראלית שלילי ובאותה עת שולי – הוא אינו נמצא במרכז החדשות או בתכניות האקטואליה. כל אלה הובילו את הציבור הערבי לדפוסי צריכה חדשים (לדוגמה צפייה בחדשות של רשת

אלג'זירה) בהם השפה, התרבות והערכים שונים משל התקשורת הישראלית (גימאל, 2006). השימוש העיקרי באמצעי התקשורת של בני נוער בישראל הוא ביישומים אינטרנטיים, כגון: צ'אט, בלוגים, הורדות פייסבוק, טעינת קבצים מהאינטרנט למחשב הפרטי ודליית מידע. במחקר מדווח כי עדיין קיים פער דיגיטלי בארץ בין החברה הערבית לחברה היהודית, בפתיחות לשימוש ברשת ובמידת האינטנסיביות בשימוש בה (גנאיים ועמיתיה, 2009).

מחקר אחר שבדק את השימוש של בני נוער ישראליים באינטרנט, רואה בשימוש של בני נוער ערוץ ביטוי של הפרקטיקה התרבותית שלהם. להמחשה: ערביי ישראל מהווים מיעוט אתני בישראל, אשר מתקשה להביא לידי ביטוי את מאפייניו התרבותיים באמצעי התקשורת הישראלית ולהזדהות עם סמליה היהודיים של מדינת ישראל. לפיכך הם מוצאים באינטרנט ערוץ חלופי לאמצעי התקשורת הישראלית שאינה נותנת ייצוג הולם לערבי ישראל (גימאל, 2006). תחליפים אלו מתמקדים בצפייה בסרטונים, אספקטים בידוריים והאזנה למוזיקה, בניגוד לבני נוער יהודים המשתמשים באינטרנט לצורך קבלת מידע, חדשות והתכתבויות באי-מיילים (רבין, 2007).

תמונה זו דומה לזו שמצאו מש ותלמוד שמיינו את סוגי השימוש באינטרנט של בני נוער בישראל. הם מצאו שהשימוש הנפוץ ביותר בקרב מתבגרים ישראלים ברשת הוא לצורך חיפוש מידע (60%), האזנה למוסיקה וצפייה בסרטים (57.5%) ושיחות בצ'אט מקוון (51%) (Mesh & Talmud, 2002).

בשנים האחרונות מסתמנת מגמה של שינוי בעמדות החברה הערבית כלפי האינטרנט: 65% מקרב האוכלוסייה הערבית בישראל דיווחו שהם משתמשים באינטרנט (מש, 2008) ו-95% מקרב המתבגרים דיווחו שהם משתמשים באינטרנט באופן יום-יומי (נחשתאי, 2009). למרות התכנים המגוונים הסותרים לעתים את ערכי והמסורת התרבותית של החברה הערבית- בדואית, כגון: התקשוריות והתכתבויות בין שני המינים, חופש ביטוי שווה בין כל הגולשים בטוקבקים ותכנים פורנוגרפיים, הנתונים מעודדים – מעטים בחברה הערבית חושבים ששימוש באינטרנט פוגע במסורת ובדת (מש, 2008).

השימוש ברשתות החברתיות גובר בשנים האחרונות בקרב בני נוער ערבים בישראל. המחקרים מצביעים על כך שהשימוש באינטרנט משחרר את המיעוט הערבי מהקיבוע הפוליטי שחי בו, הוא רואה בו כלי חלופי המסייע לו להתמודד עם קשיים חברתיים ותרבותיים (כבהא, 2006).

בני נוער ערבים בישראל מנסים לשמור את היחסים החברתיים כמיעוט לאומי בישראל, למעשה בני נוער ערבים משתמשים באינטרנט באינטנסיביות יום יומית. מחקרים רבים מצביעים שהשימוש של בני נוער ערבים בישראל באופן יום יומי (מסאלחה וג'ימאל, 2011; כבהא, 2006; פבל, 2013) וכך גם בקרב בני נוער ערבים-בדואים בישראל (ג'ריביע, 2013; אבו-גוידר, 2014 ב').

ג'ריביע (2013), מצא שצריכת התקשורת של בני נוער ערבים-בדואים נעשית באמצעות שתי שפות שיח: בשפה הערבית על מנת לחבר אותם לעולם הערבי הדומה לו בדת, בשפה ובערכים ובאמצעות שיח זה מתחזקת בקרבם הזהות הלאומית הפלסטינית לעומת השיח שלהם בשפה העברית העונה על צרכים אקטואליים יום-יומיים (חינוך, רווחה ועוד).

האינטרנט הפך בשנים האחרונות לערוץ התקשורת הפופולארי בקרב ערביי ישראל. באמצעות האינטרנט עקפו ערביי ישראל את גבולות החברה הישראלית המונעת מהם להתחבר עם המרחב הערבי שאליו

משתייכים מבחינת שפה וקודים תרבותיים (כבהא, 2006). ניתן לומר שהמרחב המקוון מספק להם פיצוי חברתי ומאפשר להם להביע את עצמם בסוגיות רבות תוך שמירה על אנונימיות (הזדהות בשמות בדויים). השימוש בו חינוך ולפיכך הוא אטרקטיבי עבור בני נוער (Kraut et al., 2002). בהתאם לכך, בני נוער הנהנים ממחשוב ומנגישות בכל זמן ובכל מקום יכולים לפעול בדרך שאינה אופיינית לחברה שלהם ולערכים שעליהם התחנכו (ברק, 2006). לפי מחקרו של אבו-גוידר בשל הזמינות הנוחה של האינטרנט אשר מעודדת את בני נוער להגיע למידע ברשת ולהתבטא באופן חופשי ברשתות החברתיות באינטרנט, ובכך מהווה הרשת סביבה תומכת בהליך החברות והאינטראקציה המקוונת שלהם עם החברה בכלל ועם בני גילם בפרט (אבו-גוידר, 2017).

עבור בני נוער הסובלים מהתעלמות חברתית בחברת האם שלהם, השיח המקוון יכול להוות זירה לפיצוי נפשי וחברתי, ובני הנוער מאמצים לעצמם חברויות מקוונות כתחליף לחברה הפיזית שאלה הם משתייכים (אהרון, חיות ועשת-אלקלעי 2010). חברות מקוונות היא היכרות עם בני נוער מחברה חדשה, שאין אליה נגישות בחיי היום-יום והיא נגישה רק במרחב הווירטואלי (Hofheinz, 2005). מרחב זה מהווה זירה לחיזוק הקשרים החברתיים בין בני נוער ברחבי העולם, ובכללם בני נוער ערבים-בדואים.

סוגי הרשתות החברתיות

1. פייסבוק

פייסבוק היא הרשת החברתית הגדולה ביותר בעשור האחרון. האתר עלה לאוויר בפברואר 2004. תחילה הוא יועד לאוכלוסייה הסטודנטאלית האמריקנית ומאז תפס תאוצה. בשנת 2005 נאמד שיעור ההשתתפות ברשת על 35 מיליון חברים מכל רחבי העולם, בשנת 2007 שיעור המשתתפים עמד על 80 מיליון חברים (Ginger, 2007). לפי סקר שנערך ב-2012 נאמד מספר המשתתפים בפייסבוק על מיליארד דפי משתמש פעילים ביותר מ-70 שפות ברחבי העולם, 80% מהם מחוץ לאמריקה וקנדה (Forbes, 2012).

הסביבה המקוונת של פייסבוק מזמנת אפשרות ליצירת קשרים חברתיים עם אנשים שונים מכל רחבי העולם. המרחב של פייסבוק כרשת מקוונת מאפשר לפרטים לממש קשרים חברתיים שונים ללא צורך במפגש פיזי, ולהרחיב את המעגלים החברתיים שלהם. מרחב זה עוזר לבני נוער לשכלל את הכישורים החברתיים שלהם, ליזום התקשרויות ולהתנסות במיומנויות של שיתוף פעולה. הודות לשותפות בשיח גלובלי הם נחשפים לפרספקטיבות מגוונות והשקפתם על העולם ליברלית יותר. במילים אחרות, מרחב זה מאפשר רשת של קשרים חברתיים חדשים שלא היו אפשריים קודם. בהתאם לכך, מרחב הפייסבוק מאפשר יצירת אינטראקציה מקוונת סביב קבוצה והרחבת המעגלים החברתיים ברשתות החברתיות באינטרנט (Howard, 2008; מש ותלמוד, 2009).

הרשת החברתית פייסבוק אוסרת על רישום ילדים מתחת לגיל 13, המהווה על פי החוק האמריקני גבול בין ילד למבוגר, אך המציאות מוכיחה שבפועל גם ילדים מתחת גיל 13 פותחים כרטיס בפייסבוק, באמצעות זיוף גילם. ילדים העידו שעשו זאת בעזרת מתבגרים או בעזרת ההורים שבעצמם אינם תמיד מודעים למגבלות גיל הרישום בפייסבוק (בוניאל-ניסים, 2010).

פייסבוק כרשת חברתית מאפשרת שמירה על קשר רציף, תיאום פגישות, עדכונים והתכתבות בזמן אמת, יצירת קבוצות סביב מכנה משותף, העברת מידע חיוני והרעפת מחמאות, ומספקת לבני נוער רבים שאינם בלב החברה תחושת שוויון (שם). אבו-גוידר (2014 ב') מצא שפייסבוק היא הרשת החברתית המועדפת

על בני נוער ערבים-בדואים בישראל (47%) והיא עולה בהרבה על שאר הרשתות החברתיות באינטרנט דוגמת "טוויטר" (27%) ו"סקייפ" (26%).

2. טוויטר

טוויטר הינה רשת חברתית עולמית המבוססת על העברת מסר קצר בזמן אמת. השימוש בה תופס תאוצה בעיקר כאשר אנשים מדווחים על מהומות, אסונות טבע, הודעות קצרות של סיסמאות, כרוזים וכדומה. ייחודיותו של טוויטר היא בשילוב של ארבעה מאפיינים מרכזיים: כתיבת מסר קצר בן 140 תווים, המכונה "ציוץ" (tweet); ציבוריות המסר (כתיבתו וקריאתו אינה מותנית בדבר); הפצת המסר - התלויה בעיקר במידת ההערכה של הקוראים למחבר המסר; העברת המסר (סינכרונית או א-סינכרונית). על פי הנתונים, בטוויטר ישנם מעל ל-200 מיליון חברים, כאשר בכל יום נרשמים לשירות כ-460,000 משתמשים ונכתבים מעל 100 מיליון "ציוצים". הרשת נמצאת בראש סולם 100 הכלים המתקשבים המתאימים לצורכי חינוך וחברה. עיקר השימושים של חברי טוויטר הם שיתוף משאבים, העלאת שאלות ותהיות, תזכורות, סקרים מהירים וכדומה (Hart, 2011).

שאלות והשערות המחקר

השערות המחקר נגזרו באופן עקיף מהסקירה הספרותית. כלומר, לא ניתן לשער באופן חד משמעי מהם הקשרים בין בני נוער ערבים ליהודים ברשתות החברתיות באינטרנט, אלא להניח לפי סקירת הספרות של רוג'ורו (Ruggiero, 2000) שהקשרים ברשתות החברתיות באינטרנט יהיו באופן הבא: בהתאם לשאלות והשערות המחקר הבאות:

1. האם בעקבות האינטראקציה המקוונת בין בני נוער ערבים-בדואים לבני נוער יהודים יחול שיפור בידע הכללי והאקטואלי של בני נוער בדואים?
2. האם בעקבות האינטראקציה המקוונת של בני נוער ערבים-בדואים עם בני נוער יהודים ייפתחו בני נוער בדואים חוויות רגשיות כלפי יהודים?

השערות המחקר

1. שיערנו שככל שבני נוער בדואים מתקשרים יותר עם בני שיחם היהודים תעלה רמת הידע שלהם כלפי החברה היהודית.
2. שיערנו שככל שבני נוער בדואים מתקשרים יותר עם בני שיחם היהודים יתגברו בקרבם הרגשות החיוביים כלפי האחרונים.

שיטה

מחקר זה כולל 111 נחקרים (N=111) מהמגזר הבדווי, 75% חיים ביישובי קבע לעומת 25% שחיים ביישובים בלתי מוכרים. הנבדקים הינם תלמידי תיכון מ-12 בתי ספר משבעת יישובי הקבע שבנגב: רהט, ערוער, שגב שלום, לקיה, חורה, כסיפה ותל שבע.

כלי המחקר

הכלי שנמצא מתאים ביותר לבדיקת ההשערות הנ"ל הינו שאלון מובנה (שאלון שתורגם לערבית ועבר תוקף תרגום וניסוח (ראו נספח מס' 1). השאלון הודפס והופץ בקרב בני נוער הערבים-הבדואים (מבתי הספר התיכון בנגב) הנמצאים באינטראקציה מקוונת עם בני נוער יהודים. מספר השאלון בין 15 שאלות וכולל שאלות על האינטראקציה של בני נוער ערבים-בדואים עם בני נוער יהודים בשני פרקי זמן, הקשר שלהם לפני ואחרי יצירת הקשר עם בני שיחם.

השאלון מורכב משלושה חלקים מרכזיים. החלק הראשון מורכב משאלות בחירה - נתוני רקע לגבי הנחקרים. לדוגמה: להקיף את מקום המגורים (ישבו מוכר ולא מוכר), באיזה כיתה אתה לומד (י, יא' יב').

בחלק השני המשתתפים התבקשו להשיב על היגדים ב"כן" או "לא". לדוגמה: "בזכות התקשורת עם היהודים הדימוי העצמי של הנער הבדוי עולה".

בחלק השלישי המשתתפים התבקשו לדרג בסולם ליקרט 1-5 (1=לא מסכים כלל, 5=מסכים מאוד) את מידת הסכמתם להיגדים תוך התייחסות לשתי תקופות: לפני שנוצר קשר עם יהודים דרך הרשתות החברתיות ואחרי שנוצר הקשר. לדוגמה: "האם אתה מרגיש שבעקבות הקשר חל אצלך שיפור בלשון ובשפה העברית"; "האם חווית יחס טוב יותר עם יהודים בעקבות הקשר איתם"; "בזכות השיח המקוון נוצרה עבורי חברות חדשה".

השאלות התבססו על תיאוריית השימושים והסיפוקים בשני מימדים מרכזיים. האחד, מרכיבים קוגניטיביים של ידע ומידע ברשתות החברתיות באינטרנט. השני, החוויות הרגשיות שלהם מהשיח המקוון עם בני שיחם. לצורך כך נעשה שימוש בשאלון סגור לדיווח עצמי (Krause, 2004).

משתני המחקר

משתנים תלויים: רמת הידע כלפי החברה היהודית, מידת הרגשות החיובים כלפי האחרונים. משתנה בלתי תלוי: לפני ואחרי יצירת הקשר. שני משתנים אלה יימדדו בשתי נקודות זמן, לפני ואחרי הכרת בני נוער יהודים, וייבחנו ההבדלים בין שני פרקי זמן אלה.

תוקף ומהימנות הכלי

השאלון תורגם ע"י שני עורכים לשוניים בשפה הערבית - שפת האם של הנחקרים, וזאת על מנת להשוות בין שני התרגומים. בנוסף, השאלון הופץ כפיילוט בקרב 20 נשאלים במטרה לבדוק את בהירות הפרטים ואופן ההתמודדות של בני נוער ערבים-בדואים עמו.

הליך המחקר

נערך לפי מכמה שלבים עיקריים: בשלב הראשון אנשי הקשר העבירו את אישור המדען הראשי של משרד החינוך למנהלי בתי הספר. בשלב השני, השאלון הועבר ל-12 בתי הספר הערבים-הבדואים במרחב הדרום בלבד. בשלב השלישי, השאלון תורגם בשפה הערבית - שפת האם של הנחקרים ע"י שני עורכים לשוניים.

המחקר נערך בשנת הלימודים תשע"ג בחודש יוני, השאלונים הופצו ב 7 היישובים הקבועים, במסגרת המחקר הנוכחי הופץ בשלב הראשוני שאלון של 220 בקרב הנשאלים דיווחו הנערים על האינטראקציה

המקוונת לפני הקשר שלהם עם בני שיחם היהודים, אך מתוכם ענו מדגם של 111 בני נוער ערבים-בדואים (בגילאי 16-18), המשוחחים עם בני נוער יהודים ברשתות החברתיות באינטרנט. במלים אחרות משתפי המחקר הנוכחי השתתפו רק 111 בני נוער אחרי שדיווחו שיש להם קשר או שהיה להם קשר עם בני נוער יהודים (נספח 1).

השאלונים הופצו בשבעה יישובי הקבע שצוינו לעיל. הפצנו כ-220 שאלונים, רק 111 השיבו עליהם. כ-46 אחוז מהנבדקים השיבו שיש להם קשרים עם בני נוער יהודים ברשתות החברתיות באינטרנט, 54 אחוז הנותרים השיבו שאין להם קשר עם יהודים ברשתות החברתיות באינטרנט. כמו כן נבדקו השימושים באינטרנט.

הממצאים נותחו באמצעות התוכנה הסטטיסטית SPSS והצגתם תובא בשימוש בניתוחי שונות (ANOVA) למדידות חוזרות ומבחן T למדגמים בלתי תלויים.

ממצאים

ממצאים ביחס להשערות מחקר

השערת המחקר הראשונה גרסה שההתקשרות של בני נוער ערבים-בדואים עם בני שיחם היהודים תורמת ומסייעת ברכישת ידע והכרת החברה היהודית. מניתוח השאלונים עלה שכ-83% מקרב בני הנוער הערבים-בדואים דווחו שהם סבורים שתקשורת עם בני נוער יהודים מסייעת להעלאת הדימוי העצמי שלהם.

מכאן שלאינטראקציה המקוונת תרומה רבה בהרחבת הידע עבור בני הנוער הערבים-בדואים. לדוגמה: השפה, הלשון והידע הכללי שלהם אודות התרבות והחברה היהודית עולה ככל שהקשר מתחזק. אמנם לא נמצא קשר בין מספר החברים היהודים שאיתם מדברים הנערים באינטרנט לידע הכללי שלהם, אך נמצא קשר חיובי בין משך הזמן שהנחקרים היו בקשר עם חבר יהודי לידע הכללי שלהם לגבי מדינת ישראל ($r=0.214, p<0.05$).

כמו כן, נמצאו הבדלים מובהקים בין המדידה לפני ואחרי יצירת הקשר, כלומר נמצא שהידע של הנחקרים ביחס לתרבות היהודית, העולם היהודי, הדת היהודית, הערכים והמנהגים של העם היהודי, הלשון וכן השפה והידע הכללי לגבי מדינת ישראל עלה לאחר פיתוח הקשר עם בני שיחם היהודים (לוח 1).

לצורך בדיקת ההשערה ביצענו שני ניתוחי שונות חד-כיווניים. בכל אחד מהניתוחים המשתנה הבלתי תלוי היה משך ההיכרות (חודש / חודשיים / חצי שנה / שנה / שנתיים). המשתנה התלוי בניתוח הראשון היה לשון ושפה לאחר יצירת הקשר עם היהודים ובניתוח השני המשתנה התלוי היה ידיעת דברים במדינה לאחר יצירת הקשר עם היהודים. ממצאי ניתוחי השונות מוצגים לסוגי הקשר השונים (לשון ושפה וידיעות לגבי המדינה בעקבות הקשר).

שיח בני נוער ערבים-בדואים במרחב הווירטואלי ככלי לחיזוק השפה העברית

לוח 1. הקשרים הקוגניטיביים של בני נוער ערבים-בדואים לפני ובעקבות יצירת הקשר עם בני נוער יהודים

P	ערך t	אחרי יצירת הקשר		לפני יצירת הקשר		
		ס.תקן	ממוצע	ס.תקן	ממוצע	
0.000	4.13	1.23	3.59	1.35	2.99	תרבות היהודים
0.000	5.67	1.10	3.36	1.20	2.65	היכרות עם העולם היהודי
0.000	5.15	1.42	3.32	1.19	2.62	ערכים ומנהגים
0.000	4.43	1.36	2.94	1.22	2.32	דת
0.000	9.24	7.06	4.07	1.28	2.81	לשון ושפה
0.002	3.15	1.50	2.84	1.41	2.48	ידיעת דברים במדינה

השערת המחקר השנייה גרסה שתקשורת של בני נוער ערבים-בדואים עם בני שיחם היהודים מסייעת בפיתוח רגשות חברתיים חיוביים כלפי האחרונים.

מניתוח הממצאים עלה כי נמצא קשר חיובי בין מספר בני השיח היהודים שאיתם הנבחרים מדברים באינטרנט לתחושתם שיש להם חברים יהודים בעקבות יצירת קשרים אלו ($t=0.19, p=0.06$). בנוסף לכך נבדקו גם הקשרים בין מספר בני השיח היהודים שאיתם מדברים הנחקרים ומשך הזמן של קשר זה למשתנים נוספים, כגון: רמת ההנאה שהקשר גורם לנחקרים, תחושות חיוביות שיש להם לגבי הקשר, היווצריות של חברויות חדשות עם יהודים בעקבות הקשר ותחושה שהם נמנים בקבוצת החברים של הנחקר. לא נמצאו קשרים מובהקים בבדיקת משתנים אלו (בכל המתאמים שחושבו, $p > 0.05$).

לוח 2. הצרכים האפקטיביים של בני נוער ערבים-בדואים לפני ובעקבות יצירת הקשר עם בני נוער יהודי

P	ערך t	אחרי יצירת הקשר		לפני יצירת הקשר		
		ס.תקן	ממוצע	ס.תקן	ממוצע	
0.000	4.72	1.60	3.00	1.14	2.37	הקשר עושה לי הרגשה טובה
0.000	6.31	1.17	3.19	1.14	2.42	היווצרות חברות חדשה
0.002	3.12	1.25	2.77	1.26	2.36	תחושה שנמנים בקבוצת החברים

כפי שניתן ללמוד מלוח 2, ממבחיני T למדגמים תלויים (מזווגים) עולה כי בעקבות ההיכרות עם היהודים חל שיפור במדדים הבאים: תחושות חיוביות שיש לנחקר לגבי הקשר, היווצרויות של חברויות חדשות עם יהודים בעקבות הקשר ותחושה שהם נמנים בקבוצת החברים של הנבדק.

דיון ומסקנות

המחקר הנוכחי דן באינטראקציה בין בני נוער ערבים-בדואים לבני נוער יהודים ברשתות החברתיות באינטרנט, בהתבסס על גישת השימושים והסיפוקים שבמוקדה יכול הפרט ליהנות מבחירה של תכנים וצרכים אינטרנטיים כרצונו (Ruggiero, 2000).

בשנים האחרונות, הפך האינטרנט בכלל והרשתות החברתיות בו בפרט לזירת האינטראקציה והפעילות העיקרית בקרב בני נוער. בזירה זו מתקיימים קשרי חברות שהפכו את החברות המקוונות תחליף לחברות הפיזית (אהרון ואחרים, 2010). שליש לערך מקרב בני הנוער בישראל דיווחו שלפחות אחד מחבריהם הטובים ביותר הינו חבר מקוון.

הממצאים תואמים את השערת המחקר בדבר תרומת הקשרים של בני הנוער הבדואים ברשתות החברתיות באינטרנט להגברת הידע שלהם אודות החברה היהודית. בני נוער דיווחו כי בעקבות יצירת הקשר הם רכשו ידע רב כגון: שיפור ברמת הלשון והשפה, הכרת החברה, התרבות היהודית והדת היהודית וכן על עלייה בדימוי העצמי שלהם בעקבות יצירת הקשר עם בני נוער יהודים.

ממצא זה מנוגד לדעות של חוקרי הרשתות החברתיות באינטרנט, בעיקר חוקרי רשת פייסבוק, אודות חיזוק הקשרים של בני נוער ברחבי העולם באמצעות עליית המדדים ברווחה האישית של בעלי דימוי עצמי נמוך (Valkenburg & Peter, 2007). במילים אחרות, בעלי הדימוי הנמוך גוברת בקרבם המוטיבציה לשוחח ברשת החברתית פייסבוק כפיצוי חברתי להזרתם מהמציאות החברתית ולהפגת השעמום שכופה עליהם בדידות זו (Lampe, 2008).

בספרות מצאנו שיש דמיון בכל הקשור לשימוש של בני נוער בדואים באינטרנט, בעוד שבספרות המחקרית נטען שיש הבדלים גדולים בין בני נוער בישראל. ממצאיהם של מש ותלמוד עולה שבני נוער בישראל עושים שימוש רב ברשת האינטרנט קודם כל לצרכי מידע ורק אחר כך לבידור ושיחות ברשתות החברתיות עושים שימוש רב ברשת האינטרנט קודם כל לצרכי מידע ורק אחר כך לבידור ושיחות ברשתות החברתיות (Mesh & Talmud, 2011). תוצאה זו מנוגדת לממצאי המחקר הנוכחי לפיו בני נוער לא הסתירו את הסיבות האמתיות לגלישה ברשת וציינו שהשימוש העיקרי שלהם במרחב המקוון נועד לשיפור ידיעותיהם בלשון והידע הכללי שלהם אודות החברה היהודית.

טיעון נוסף שמשמע מהמחקרים בכל הקשור לשוויון הגלישה באינטרנט והגדלת הפער הדיגיטלי בין אלו שיש להם נגישות לאינטרנט לאלו שאין להם נגישות כזו, לא עלה במחקר זה. עדות לכך ניתן לראות בעובדה שבני נוער בדואים מקיימים אינטראקציה חברתית ברשתות החברתיות באינטרנט עם בני נוער מחברות אחרות כדוגמת בני נוער יהודים. בני נוער בדואים עושים שימוש דומה לזה של בני שיחם היהודים, עדות למגמה דומה בקרב שני המגזרים בגלישה לרשתות החברתיות באינטרנט מבחינת ההתכתבות, סיפוק צרכים של ידע וכדומה, ללא שום עיוות טכנולוגי (אבו-גוידר, 2017).

שיח בני נוער ערבים-בדואים במרחב הווירטואלי ככלי לחיזוק השפה העברית

מעניין יותר, מדוע מחקרים אלו מנבאים שהפער הדיגיטלי יבוא לידי ביטוי באופן ניכר בתכני הגלישה נטייה שאינה נראה מאליה במחקר זה לנוכח הצטיינותם של בני נוער בגלישה אינטנסיבית באינטרנט, ההתכתבויות והשיחות שהם מנהלים, המסירים כמעט את הפער הדיגיטלי (גנאים ועמיתיה, 2009).

בשנים האחרונות השתפרה נגישות הבדואים ליישומי האינטרנט. ההתפתחות הטכנולוגית שפוקדת לאחרונה את החברה הבדואית ניכרת בכלל האוכלוסייה ואצל בני נוער בפרט. תהליך העיור והמעבר ליישובי קבע והתפתחות ההשכלה תורמים רבות לשינוי הדרמטי הזה. יותר ויותר בני נוער ממשיכים בלימודי התיכון ונמצא כי יש עלייה במספר הזכאים לתעודות הבגרות (חילדי, 2003). כמו כן יש עלייה ניכרת במספר האקדמאיים והאקדמאיות בקרב הקהילה הבדואית (אבו רביעה, 2000).

בנוסף, הכנסת תקשוב, תכניות ייעודיות והכשרת המורים לבתי הספר הוסיפו תרומה אדירה להכנסת תרבות מקוונת בחיי בית הספר וכן בחיי התלמידים בכול הקשור ללמידת עמיתים, כגון: עזרה בשיעורי הבית, סריקת חומרים, בחנים והתעדכנות מידית לחידוש האינטראקציה הלימודית בין בני נוער בישראל (כהן ועיני, 2011).

ממצאי המחקר מצביעים על כך שתרומת הקשרים החברתיים עם גורמים לא שגרתיים ובראשם הקשר עם חברים מהחברה היהודית, מאפשרים לבני נוער בדואים לשפר את הלמידה ובעיקר את רכישת השפה והלשון וכן הכרת התרבות והחברה היהודית. בספרות המחקר ניתן למצוא הסברים לכך, בין היתר, בכך שהתפתחות הטכנולוגיה הובילה להתפתחות הפוטנציאל האינטלקטואלי בקרב בני נוער (חילדי, 2003).

הפוטנציאל לקידום החברה הוא אדיר. ללא תקציבים, ללא השקעה ניכרת בתשתיות ניתן לרקום יותר ויותר קשרים עם העולם ולאמץ את תהליכי הפיתוח והקדמה בזכות הנגישות לאמצעי התקשורת המקוונים. מניתוח הממצאים נראה שקיים פוטנציאל תקשורתי טכנולוגי אשר פותח אין סוף אפשרויות חדשות בפני המשתמש. הנגישות לתכני המדיה והידע יכולה לסייע לפריצה השכלתית לימודית שתשפיע על עתידה של החברה הבדואית ותשנה את פניה, בעיקר לנוכח תהליכי החידוש והשינוי שפוקדים אותה לאחרונה.

השיח ברשת החברתית באינטרנט מקנה לבני נוער בדואים שיפור בתחום הידע בכלל וליטוש השפה העברית - השפה הרשמית במדינה, ביטוי בחיי היום-יום, למידת מונחים חדשים והתנסות בהם ומתן שירותים נוספים שונים. האינטראקציה המקוונת יכולה לתרום לבני נוער בשלבים הבאים של הקריירה שלהם, כגון: קבלה לאקדמיה, תעסוקה וכן השלווה ורווחה. ממצא זה תואם את הטענות שהשתתפות במרחב המקוון מאפשרת שיח גלובלי, חשיפה לפרספקטיבות מגוונות והרחבת הידע מתחזקת בהתאם (אורן, 1999).

הרגשות של בני נוער בדואים כלפי יהודים

המרכיב השני של מודל השימושים והסיפוקים מתייחס לצורך האפקטיבי. דהיינו, החוויות הרגשיות, האמפטיה וההנאה של בני נוער בדואים בעת השיח ברשתות החברתיות באינטרנט.

השערת המחקר השנייה גרסה שככל שתהיה תקשורת רבה יותר בין בני נוער בדואים לבני נוער יהודים יגברו ההרגשות החיוביים כלפי האחרונים. נמצא קשר חיובי מובהק בין תהליך ההתקשרות ובין התחושה של הנער הבדואי שיש לו חברות עם היהודים בעקבות יצירת הקשר. משתמע מכך, שבעקבות היווצרות הקשר בין בני נוער בדואים לבני נוער יהודים עלתה התחושה החיובית של בני נוער בדואים אודות החברה היהודית בכלל ובני נוער בפרט.

ביתר המשתנים הנוגעים לחוויות רגשיות (רמת ההנאה שהקשר גורם לנבדק, תחושות חיוביות שיש לנבדק לגבי הקשר, היווצריות של חברויות חדשות עם יהודים בעקבות הקשר ותחושה שאותם יהודים נמנים מקבוצת החברים של הנבדק), לא נמצא קשר מובהק.

ממצאי המחקר אינם בהלימה לדעתם של חוקרים, אשר טוענים כי חדירת טכנולוגיה חדשה לקבוצות מיעוט מוגדרות דוחפת תכנים לא רצויים שאינם מתאימים להכלי הרוח בה (ברק, 2006). ופוגעים באורח החיים שלה (Stout & Buddenbaum 1996) ומעניקים להם משמעות שאינה תואמת את המטענים התרבותיים והמנהגים של חברת ותרבות המקור (Marvin, 1988; Moores, 1993). בניגוד לכך, המחקר הנוכחי מראה שהאינטראקציה המקוונת משמשת פלטפורמה בהתוודעות לחברות ותרבויות חדשות שאינן מוכרות במציאות ואינה מהווה פגיעה בערכים ובמנהגים המסורתיים של החברה הבדואית.

הסבר חברתי לחוויות הרגשיות של בני נוער בדואים בעקבות האינטראקציה עם בני נוער יהודים, הינו הפיצוי החברתי לבדידות. מחקרים מראים שהעובדה שאין דין וחשבון ברשתות החברתיות באינטרנט מאפשרת שיתוף פעולה בין חברי הקבוצה (דולב-כהן, 2010). מכאן, שהכלי המרכזי שמאפשר לבני נוער בדואים קשרים חברתיים עם יחידים מחברות שונות הוא המרחב המקוון, כמו גם הצטרפות לקהילות שיח שונות אשר מתירות שחרור מסטיגמות חברתיות בחיי החברה הבדואית.

מספרות המחקר עולה שהרשתות החברתיות באינטרנט מעניקות הזדמנות ייחודית לצורה בה מתייחסים בני נוער אחד לשני, יחס זה מביא יחסי התמתנות והדדיות יוצאת דופן בכינון יחסים רגשיים בקרב בני נוער (Danet, 1995). אינטראקציה זאת מעודדת את הפרט להביע את מחשבותיו ואת רגשותיו ברשת שהיא כלי המאפשר שוויוניות, נגישות, חופשיות והעצמה (רוזן, 2002).

ממצאי המחקר הנוכחי תואמים למתואר בספרות המחקרית בכול הקשור לתקשורת ככלי לכינון יחסים חברתיים בין בני נוער בישראל. נוצרת חברות חדשה עם עמיתיהם היהודים וכן תחושת היווצרות של חברות בכלל והרגשה שבני נוער יהודים נמנים כחבריהם של בני נוער בדואים.

מהמחקר עולה שבני נוער בדואים רואים באינטראקציה המקוונת ביטוי נאות כלפי קבוצת היהודים ויצירת מטען בין-תרבותי חדש. במילים אחרות, ניתן לראות שככל שהתקשורת בין בני נוער בדואים ליהודים ברשתות החברתיות באינטרנט רחבה יותר נוצרות חברויות חדשות, המאפשרות לאותם נערים לפרוץ את מגבלות ההפרדה בין היישובים היהודים והערבים-בדואים במדינת ישראל וכן את מגבלות הערכים השונים של חברות המקור שלהם, וליצור קשרים חברתיים חדשים עם קבוצות שונות מבחינה חברתית, תרבותית ודתית. ממצא זה מחזק את הטעון שהאינטרנט מגשר על בעיות המרחק והזמן בזכות הזמינות (Thompson, 1995).

סיכום

בני נוער בדואים חיים בחברה הנמצאת בתהליך של עיור. תהליך זה חשף אותם לתכנים שלא נחשפו אליהם בעבר באמצעות טכנולוגיה מתקדמת החודרת אליה בקצב הולך וגובר (חיילדי, 2003). התפתחות טכנולוגית תקשורת חדשה הינה הזדמנות פז לבני נוער בדואים לקיים אינטראקציה מקוונת עם בני נוער מחברות אחרות כדוגמת בני הנוער היהודים. ממצאי המחקר הנוכחי מצביעים כי אינטראקציה זו הביאה לחיזוק הלמידה, המדווחת גם בספרות מקצועית קודמת (מש, 2008; כהן ועיני, 2011). הלמידה באה לידי ביטוי בשיפור השפה

העברית ובהכרת החברה והתרבות היהודית. אפיקי החשיבה של בני נוער בדואים מתרחבים וכך הופכת האינטראקציה המקוונת כלי לחשיפה לתכנים אינפורמטיביים חדשים (אורן, 1999).

היות והחברה הערבית- בדואית הינה חברה מסורתית שבה ההסדרים החברתיים מגבילים את מרחב התקשורת של בני הנוער, האינטראקציה המקוונת מאפשרת להם ערוץ תקשורת חדש עם קבוצות אחרות שונות בתרבותן, ערכיהן, מנהגיהן ודתן. האינטראקציה עצמה הופכת לחוויה רגשית, לתחושה של חרות, לכינון יחסים עם בני נוער השונים מהם, אלו שבעבר לא התאפשרה כל אינטראקציה אתם.

הנחקרים במחקר הנוכחי הצביעו על כך שאינטראקציה עם בני נוער יהודים מהווה פיצוי חברתי לבדידות שלהם מבחינת הקשר עם בני המין השני, והם חשים חופשיים ופתוחים יותר בקשר עם בני נוער יהודים מאשר באינטראקציה פנימית בחברה המסורתית שלהם.

האינטראקציה המקוונת תורמת תרומה חשובה לכינון יחסים חברתיים בין בני נוער בישראל. מספרות המחקר ניתן ללמוד שההסדרים בחברה הבדואית המסורתית מגבילים וקפדניים (אלקרינאוי, 2000; אבו סעד, 2001) ושהתקשורת המקוונת תורמת להתעלמות מהשיוך השבטי המסורתי ומהמנהגים שהחברה הבדואית דגלה בהם בעבר בזכות יצירת קשרים חברתיים בין בני נוער במרחב האינטרנטי (אבו- גוידר, 2016; גרביע, 2005). וכן עם בני נוער יהודים ברשתות החברתיות באינטרנט ובכך האינטראקציה המקוונת מהווה מעין סוכן שינוי חברתי ביחסים של בני נוער עם מעגל החברות החדש (אבו- גוידר, 2017).

מספרות המחקר עולה גם החשש שחדירת פלטפורמות תקשורת חדשות לשימוש בקרב חברות מסורתיות דוגמת החברה הבדואית תגרום להרס היחסים החברתיים בקרבן (ברק, 2006; Stout, & Buddenbaum 1996; Morees, 1993; Marvin, 1998). מהמחקר הנוכחי ניתן ללמוד שבעוד ש-90% מקרב בני הנוער הבדואים דיווחו שנחשפו לתרבות חדשה בעקבות האינטראקציה המקוונת, הרוב דיווחו שהאינטראקציה המקוונת לא טשטשה אצלם את תחושת השייכות החברתית ולא הגבירה את תחושת השייכות לכלל הנוער במדינת ישראל.

אחת הטענות המרכזיות של הפסיכולוגים כיום הינה שגיל ההתבגרות, לרבות אצל בני נוער בדואים, מתאפיין בסבל מבדידות ובקשיים נפשיים וחברתיים. כלומר בפני שכבת הגיל זו ניצב אתגר גדול של התמודדות עם החברה וההשתלבות בה בעתיד שאינו תמיד לרוחם ולנטיות הרגשיות שלהם (אריקסון, 1987; גל, 2000; ברק, 2006). המרחב המקוון מהווה זירה לפיצוי נפשי וחברתי ובני הנוער מאמצים לעצמם חברות מקוונות תחליף לחברה הפיזית אליה הם משתייכים (אהרון ואחרים, 2010). חברות מקוונת הינה היכרות עם בני נוער מחברה חדשה, אליה אין להם נגישות בחיי היום-יום והיא אפשרית רק במרחב המקוון (Hofheinz, 2005). הנתונים מצביעים על כך שהמרחב המקוון מהווה זירה לחיזוק הקשרים החברתיים בין בני נוער ברחבי העולם ובכללם בני נוער בדואים. המרחב המשותף החדש חושף את בני הנוער הבדואים למטענים תרבותיים חדשים (Kraut et al., 2002).

האינטראקציה המקוונת הינה הזדמנות ראשונה במעלה לבני נוער בדואים להשתלב בעולם הנאור. בני נוער אלו הם דור העתיד של החברה הבדואית הנמצאת כעת בתהליך של שינוי והם עתידים להשתלב בחברה הישראלית בעידן שבו החברה הבדואית חווה מציאות נאורה שונה במהותה בהסדרים וביחסים החברתיים עם הפנים לקדמה, פיתוח וחשיפה לאתגרים חדשים.

להערכת, ממצאי המחקר מעודדים מאחר והם מעידים על צמצום הפער הדיגיטלי בין בני נוער בישראל. בעוד שישנם מחקרים המצביעים על פער בין שני המגזרים (גנאים ועמיתיה, 2009), הרי שהרשתות החברתיות יכולות להוות ביסוס לכינון קשרים באינטרנט בין קבוצות שונות של בני נוער, נוכח העדפתם של בני הנוער הבדואים ליצור קשר עם בני גילם (סולברג, 2007). הודות ל**פייסבוק**, הרשת החברתית הגדולה בעולם (Ginger, 2007) עלה הפוטנציאל ליצירת קשרים חברתיים בין קבוצות שונות בישראל בשל יתרון הזמינות וביטול המרחק הפיזי (Thompson, 1995) וכמדיום החוצה את גבולות המדינה, התרבות והחברה.

הצעות למחקרים עתידיים

מחקר זה הנו מחקר חלוץ שלא נעשה עד כה בחברה הבדואית. התחקות אחר הקשרים בין בני נוער בדואים לבני נוער יהודים ברשתות החברתיות באינטרנט מעלה את הצורך במחקרים נוספים אשר יהוו המשך למחקר זה וירחיבו אותו לנוכח השינויים הדרסטיים שהחברה הבדואית עוברת מחברה שמרנית לחברה המשתלבת במעגלי החברה הישראלית בכלל ובטכנולוגית התקשורת בפרט.

אנו ממליצים לבצע מחקר נוסף שישען על מדגם יותר גדול של נחקרים בשימוש במתודות אחרות, למשל שילוב בין הגישה הכמותית והאיכותנית (ראיונות עומק, תצפיות) ויוסיף נדבך עומק למחקר זה. הרחבה אפשרית של מחקר זה: בירור עומק הקשרים בקרב בני נוער בדואים ברשתות החברתיות באינטרנט באמצעות ניתוח שיח איכותני ובחינת המוטיבציה שלהם בעת האינטראקציה עם בני נוער יהודים, מאפייניה, העמדות שלהם, היחס שמקבלים בעקבות האינטראקציה וכן הרגשות שלהם.

במחקר זה, בחנו את יתרונות השימוש ברשתות החברתיות בקרב בני נוער. בין היתר נמצא כי מרחב זה מאפשר להם פיצוי חברתי, אך יש לסייג ממצא זה כיוון שבני נוער שנחקרו אינם לב האוכלוסייה הבדואית. ייתכן שמחקרים עתידיים יבדקו מהן העמדות של ההורים אודות השימוש של בניהם ברשתות החברתיות, ויבחנו את עמדותיהם לגבי אינטראקציה מקוונת.

רצוי גם לערוך מחקרים נוספים על השימוש של בני נוער באפליקציות תקשורתיות אחרות כדוגמת טנגו (*Tango*), וואטאפס (*Whatsapp*) והוויבר (*Viber*). אפליקציות אלו זמינות כיום בפני בני נוער, ומחקר מסוג זה יכול להוות גרעין דומה לממצאי מחקר זה בכל הקשור לאינטראקציה החברתית של בני נוער בדואים עם קבוצות מהחברה שלהם וכן עם בני נוער מחברות ותרבויות אחרות.

כמו כן, המחקר הנוכחי חושף שלא קיים גישוש של בני נוער עם המין השני, בעיקר עם בני תרבויות אחרות, במציאות היום-יומית שלהם מעניין יהיה לבדוק תופעה זו בקרב בדואים הלומדים במוסדות להשכלה גבוהה לאחר התוודעותם לתרבויות אחרות.

מקורות

- אבו-גוידר, ע'. (2014 א'). 'נפקדים, נעדרים וגיס חמישי: הדימויים התקשורתיים של האוכלוסייה הערבית והקבלה הסותרת שלהם על ידי צעירים ערבים', פנים, 65 : 93-101.
- אבו-גוידר, ע'. (2014 ב'). "התרבות המקוונת של בני נוער ערבים-בדואים במרחב המקוון". עט השדה, 14 : 76-88.
- אבו-גוידר, ע'. (2016). השפעתן של טכנולוגיות תקשורת חדשות על בני נוער ערבים-בדואים. אל-קרמה, 10 : 198-216. (בערבית).
- אבו-גוידר, ע'. (2017). מאתגר אותי לשוחח איתכם יהודים, קשר, 50 : 128-137.
- אבו סמור, ס' (2009). נייר עמדה : מוגש לדיון בוועדת הפנים ואיכות הסביבה בנושא תכנון ובניה במגזר הערבי, המועצה האזורית לכפרים הבלתי מוכרים בנגב.
- אבו-סעד, א' (1998). הבדווים בנגב - אישים ומעשים בישראל : ספר היובל, תל אביב : הספרייה הווירטואלית של מט"ח.
- אבו-סעד, א' (2001). "האישה הבדואית", בתוך : דגנית דיצ'ק (עורכת), היישובים בנגב, תל אביב : מט"ח המרכז לטכנולוגיה חינוכית.
- אבו-סעד, א' (2013). 'תמורות חברתיות-פוליטיות והתפתחותה של מערכת החינוך הפורמלית בקרב הבדווים בנגב: דילמות ואתגרים', בתוך : ר' פדהצור (עורך). הבדווים בנגב – אתגר אסטרטגי בישראל : נתניה, הוצאת מרכז ש. דניאל אברהם לדיאלוג אסטרטגי, המכללה האקדמית התניה, עמ' 28-39.
- אבו-עסבה, ח' (2008). "בני הנוער הערבים בישראל במערבולת השינוי החברתי-תרבותי", בתוך : א' רכס וא' רודינצקי (עורכים), נער ערבי בישראל : בין סיכוי לסיכון, תל אביב : מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה, אוניברסיטת תל אביב, עמ' 19-22.
- אבו-רביעה, ס' (2000). הבדלי עמדות לגבי נשירת בנות בבתי ספר הבדווים בנגב, עבודה לשם קבלת תואר מוסמך, באר שבע : אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- אבו-רביעה-קוידר, ס' (2013). 'הבניית אי השוויון בקרב נשים ערביות בדויות בשוק התעסוקה', בתוך : ר' פדהצור (עורך). הבדווים בנגב : אתגר אסטרטגי לישראל. נתניה : הוצאת מרכז ש. דניאל אברהם לדיאלוג אסטרטגי, המכללה האקדמית נתניה, עמ' 18-27.
- אברהם א', פירסט ע' ואלפנט-לפיר (2004). הנעדרים והנכחים בזמן צפיית שיא : מגוון תרבותי בשדורי ערוצי הטלוויזיה המסחריים בישראל. ירושלים : הוצאת הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו.
- אהרון, י', ע' חיות ו' עשת-אלקלעי (2010). "מחקר משווה של חברות מקוונת וחברות פנים אל פנים בקרב תלמידי בתי-ספר בישראל", בתוך : יעשת-אלקלעי ואחרים (עורכים), האדם הלומד בעידן הטכנולוגי, ספר כנס צ'ייס למחקרי טכנולוגיות למידה 2010, רעננה : האוניברסיטה הפתוחה. http://telem-pub.openu.ac.il/users/chais/2010/after_noon/4_4.pdf

- אורן, א' (1999). "הכול דיבורים: מקומם של ערוצי שיח סינכרוני בתהליכי למידה", *מחשבים בחינוך*, 50, עמ' 19-27. <http://www.daat.ac.il/daat/http://www.daat.ac.il/daat/kitveyet/machshev/hakol>
- אייזנשטדט, ש' (2010). *ריבוי מודרניות*. ירושלים: הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- אלכסנדר, ג' וגריביע, ע' (2007). 'משחקים בזהויות'. *פנים*, 40, עמ' 52-62.
- אלקרנאווי, ע' (2000). *אתגן- פסיכיאטריה בחברה הבדווית הערבית בנגב*, תל- אביב: הקיבוץ המאוחד.
- אריקסון, א' (1987). *זהות- נערים ומשבר*, תל אביב, ספרית פועלים.
- ברק, ע' (2004). "ייעוץ פסיכולוגי בעזרת האינטרנט: טכנולוגיה ונשמה בחברה משתנה", בתוך: א' קלינגמן ור' ארהרד (עורכים), *ייעוץ בבית הספר בחברה משתנה*, תל אביב: רמות, עמ' 367-390.
- ברק, ע' (2006). "נוער ואינטרנט: הפסיכולוגיה של ה'כאילו' וה'כזה'", *פנים*, 37, עמ' 48-58.
- גולדשמיט, ר'. (2010). פרויקט להב"א, מרכז המחקר והמידע בכנסת, נדלה ביום 23 באוגוסט 2011 מתוך <http://www.knesset.gov.il/committees/heb/material/data/mada2010-12-13.doc>
- גנאיים, א', ש' רפאלי ופ' עזאיזה, (2009). "פער דיגיטלי: השימוש באינטרנט בחברה הערבית בישראל", *מגמות*, 36, עמ' 164-196.
- גל, א' (2000). "ישובי הבדווים", בתוך: *אל הנגב: פרקים בגיאוגרפיה של דרום הארץ*, תל- אביב: הוצאת מט"ח- המרכז לטכנולוגיה חינוכית <http://lib.cet.ac.il/pages/printitem.asp?item=4725>
- גריביע, ע' (2005). *שימוש בצ'אטים בקרב בני נוער בדווים*, עבודה לשם קבלת תואר מוסמך, באר שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- גריביע, ע' (2013). *שימוש באמצעי תקשורת המונים ותפישת הזהות בקרב בני נוער ערבים-בדווים בנגב*, עבודה לשם עבודת דוקטורט, באר שבע, אוניברסיטת בן גוריון בנגב.
- דולב-כהן, מ' (2010). "שיחות במסרים מידיים בין מתבגרים: יתרונות, חסרונות ומה שביניהם", *עט השדה*, 5, עמ' 16-20.
- וולספלד, ג' (2008). *ניתוח תדמית בתקשורת מאי-יולי 2008*. תל אביב: הוצאת אגינדה, מרכז ישראלי לאסטרטגיה תקשורתית.
- כבהא, מ' (2006). *העיתונות הערבית בישראל 1948-2006 כמכשיר לעיצוב זהות חדשה*. תל אביב: הוצאת מכון חיים הרצוג.
- כהן, ע' ולי' עייני, (2011). *דפוסי שימוש בפייסבוק בקרב בני נוער וזיקה לתהליכים חינוכיים*, תל אביב: אוניברסיטת תל אביב.
- כספי, ד' (2005). *תקשורת המונים*, כרדב, תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- מאיר, א' (2003). *מסנגור תכנוני לתכנון עצמי: בדוויה נגבה דמוקרטיזציה בתכנון*. באר שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

שיח בני נוער ערבים-בדואים במרחב הווירטואלי ככלי לחיזוק השפה העברית

- מלמד, ע' (2006). לתוך שורשי הפער הדיגיטאלי, אאוריקה, 23, 1-10.
- מסאלחה חי וג'מאל, א' (2011). לתקשורת הערבית דורשים כתבים ערבים: דפוסי סיקור האזרחים הערבים-פלסטיניים בעיתונות הישראלית המודפסת. דו"ח מס' 1. נצרת: הוצאת מרכז אעלאם.
- מש, ג'ואי תלמוד, (2009). הבדלים תרבותיים בנגישות לטכנולוגיית תקשורת ובשימוש בהן: מתבגרים יהודים וערבים בישראל. חיפה: אוניברסיטת חיפה.
- מש, ג' (2008). הפער הדיגיטלי בישראל: הבדלים אתניים, הרצאה בכנס השנתי ה-12 של איגוד האינטרנט הישראלי, כפר המכבייה, רמת-גן.
- מש, ג'ואי תלמוד, (2009). הבדלים תרבותיים בנגישות לטכנולוגיות תקשורת ובשימוש בהן: מתבגרים יהודים וערבים בישראל, חיפה: אוניברסיטת חיפה.
- נחשתאי, א' (2009). 'ערבים מתנגדים לאינטרנט? לא בטוח. אתר קפטן אינטרנט', הארץ, <http://www.haaretz.com/captain/spages/1066537.html> (אוחזר ב-23.3.2009).
- סבירסקי, ש' וחסון, י' (2005). 'אזרחים שקופים: מדיניות הממשלה כלפי הבדווים בנגב'. מידע על שויון, 14, עמ' 1-47.
- סולברג, ש' (2007). פסיכולוגיה של הילד והמתבגר: מבוא לפסיכולוגיה התפתחותית, ירושלים: מאגנס.
- סאבא-סעדי, ס' (2007). בדרך הצנועה: מורות ערביות כסוכנות חברתיות, עיון ומחקר בהכשרת מורים, 11, 103-127.
- פבל, ט' (2013). התקשורת הערבית בישראל. בתוך: ר' מן ו-א', לב-און (עורכים). דוח שנתי: תקשורת בישראל 2012 - סדר יום, שימוש ומגמות. אריאל: הוצאת המכון לחקר מדיה חדשים, חברה ופוליטיקה, עמ' 97-102.
- צ'גלה, ג' (2000). "שיווק גלובלי באינטרנט", אינטרנט עכשיו, ינואר 2000, עמ' 32.
- קונפורסט, י'. (2010). פער דיגיטלי: דרושה מדיניות מכוונת, אנשים ומחשבים. נדלה ביום 15 באוגוסט 2011 מתוך <http://www.pc.co.il/?p=26866>
- רבין, ה' (2007). הגלישה לאתרי אינטרנט ושימושיה בקרב בני נוער יהודים וערבים בישראל, עבודה לשם קבלת תואר מוסמך, באר-שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- רוזן, ג' (2002). "דיגיטאליזציה, עוצמה והמעמד החדש בישראל", בתוך: א' ון-אסן (עורכת), תרבות דיגיטאלית-ווירטואלית, חברה ומידע, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, עמ' 13-21.
- רינאווי, ח' (2003). החברה הערבית בישראל - סדר יום אמביוולנטי, תל-אביב: המסלול האקדמי של המכללה למנהל - החוג למדעי ההתנהגות.
- שנער, ד' (2001). "אינטרנט: תקשורת, חברה ותרבות", בתוך: הני"ל (עורך), אינטרנט: תקשורת, חברה ותרבות, תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה, עמ' 5-38.

Abu-Saad, I., Yonah, Y. & Kaplan, A. (2000). *'Identity and Political Stability Ethnically Diverse State: a Study of Bedouin Arab Youth in Israel'*. *Social Identities*, 6 (1), pp.49-61.

Ahn, Yong-Yeol (et al.) (2007). *Analysis of Topological Characteristics of Huge Online Social Networking services*, International World Wide Conference, pp. 835-844.

Burrell, J. (2012). *Invisible user: Youth in the Internet cafés of urban Ghana*. Cambridge, Mass: MIT Press.

Castells, M. (2005). 'The Network Society: From Knowledge to Policy', in: Manuel Castells and Gustavo Cardoso (eds.), *The Network Society: From Knowledge to Policy*, Washington DC: Johns Hopking Center for Transatlantic Relation, pp. 3-21.

Ginger, J. (2007). *The Facebook Project, Master Paper*, Illinois: University of Illinois.

Gross, E. (2004). "Adolescent internet use: What we expect, what teens report", *Applied Developmental Psychology, An International Lifespan Journal*, 25, 633-649.

Hart, J. (2011). "The Top 100 Tools for Learning, 2011 List", <http://www.c4lpt.co.uk/recommended/2011.html>.

Hofheinz, A. (2005). 'The Internet in the Arab World: Playground for Political Liberalization', *International Politics and Society*, 3, pp. 78-96.

Howard, B. (2008). 'Analyzing Online Social Networks', *Communication of the ACM*, 11, pp. 14-16.

Kraut, R. (et al.) (2002). 'Internet Paradox Revisited', *Journal of a Social Issues*, 58, pp. 49-74.

Lenhart, A. (2009). 'It's Personal: Similarities and Differences in Online Social Network Use Between Teens and Adults', *PEW Internet & American Life Project* <http://www.pewinternet.org/Presentations/2009/19-Similarities-and-Differences-in-Online-Social-Network-Use.aspx> (retrieved: 1.9.2009).

Mander, J. (1991). *In the Absence of the Sacred: The Failure of Technology and the Survival of the Indian Nations*. San Francisco: Sierra Club Books.

Marvin, C. (1998). *When Old Technologies Were New: Thinking about Electric Communication in the Late Nineteenth Century*, New York: Oxford University Press.

Mesh, G. & I. Talmud, (2011). "Ethnic Differences in Internet Access", *Information, Communication & Society*, 14(4), pp. 445-471.

Mesh, G. & I. Talmud, (2002). *The Nature of Computer-Mediated Social Networks among Israeli Youth*, Research Report: Israeli Foundation Trustees.

Peter, J., P. M. Valkenburg, & C. Flucking, (2007). "Adolescence and Social Network Sites: Identity, Friendships and Privacy", in: S. Livingstone & L. Haddon (eds.), *Kids Online* Bristol, UK: Policy Press, pp. 83-94.

Stout, S. & J. M. Buddenbaum (1996) (eds.), *Religion and Mass Media: Audiences and Adaptation*, Thousand Oaks, CA: Sage, pp. 85-99.

Survey Forbes (2012). *Billion Facebook Users on Earth: Are we There Yet?*
<http://www.forbes.com/sites/limyunghui/2012/09/30/1-billion-facebook-users-on-earth-are-we-there-yet/>

White, L. (2001). 'Reconsidering Cultural Imperialism Theory. [Electronic version]. *Transnational Broadcasting Studies (TBS)*, 6.

Williams, R. (2002). *Television: Technology and Cultural Form*. London: Routledge.

נספח 1

השאלון

שלום!

תלמיד יקר,

לפניך שאלון אשר מתייחס למחקר אודות הקשר בין בני נוער ערבים-בדואים ויהודים ברשתות החברתיות באינטרנט.

אין צורך לרשום שם, השאלון הוא אנונימי, אך חשוב לענות על כל השאלות.

עיבוד התוצאות הינו ברמה הסטטיסטית בלבד על כן מובטחת סודיות מלאה.

השאלון יעסוק במידת השימוש שלך ברשתות החברתיות באינטרנט.

הנדך מתבקש/להקיף בעיגול את התשובה שהכי מתאימה לך, ולסמן V במקומות שתבחר (אין תשובה נכונה/לא

נכונה)

אני מראש מודה לך על שיתוף הפעולה.

הערה: כל ההיגדים נכתבו בלשון זכר לשם הנוחיות, אך הם מכוונים לשני המינים.

חלק א': הפרטים האישיים:

1. מין: זכר / נקבה

2. כיתה: ט' י' יא' יב'

3. סמן את האזור בו אתה מתגורר:

ישוב מוכר ישוב בלתי מוכר

הערה חשובה - רגע לפני שאת/ה ממשיך/ה:

אם את/ה משתמש/ת בתקשורת אינטרנטית עם בני נוער יהודים, עבור לדף הבא.

אם לא, אנא החזרי את השאלון לחוקר, ותודה רבה על שיתוף הפעולה.

שיח בני נוער ערבים-בדואים במרחב הווירטואלי ככלי לחיזוק השפה העברית

חלק ב'. האינטראקציה המקוונת של בני נוער ערבים-בדואים עם בני נוער יהודים לפני ואחרי יצירת הקשר

מהי דעתך לגבי ההיגדים הבאים: (סמן X במקום המתאים):

1. חשוב לי להכיר את תרבות היהודים:

		מסכים מאוד	מסכים	מסכים במידה בינונית	לא מסכים	לא מסכים בכלל
(1)	לפני הקשר					
(2)	אחרי יצירת הקשר					

2. לומד מהתקשרות עם בני נוער על עולם היהודים:

		מסכים מאוד	מסכים	מסכים במידה בינונית	לא מסכים	לא מסכים בכלל
(1)	לפני הקשר					
(2)	אחרי יצירת הקשר					

3. בזכות הקשר הצלחתי להכיר מנהגים חדשים המקובלים בחברה היהודית:

		מסכים מאוד	מסכים	מסכים במידה בינונית	לא מסכים	לא מסכים בכלל
(1)	לפני הקשר					
(2)	אחרי יצירת הקשר					

אבו גוידר עארף

4. בזכות הקשר עם היהודים אני יודע יותר על הדת היהודית:

		מסכים מאוד	מסכים	מסכים במידה בינונית	לא מסכים	בכלל לא מסכים
(1)	לפני הקשר					
(2)	אחרי יצירת הקשר					

5. מצליח לשפר את העברית שלי:

		מסכים מאוד	מסכים	מסכים במידה בינונית	לא מסכים	בכלל לא מסכים
(1)	לפני הקשר					
(2)	אחרי יצירת הקשר					

6. התקשרות מאפשרת לי ידיעת דברים במדינה:

		מסכים מאוד	מסכים	מסכים במידה בינונית	לא מסכים	בכלל לא מסכים
(1)	לפני הקשר					
(2)	אחרי יצירת הקשר					

7. השיחה ברשת החברתית עם בני נוער יהודים מעלה את הדימוי העצמי שלי:

		מסכים מאוד	מסכים	מסכים במידה בינונית	לא מסכים	בכלל לא מסכים

שיח בני נוער ערבים-בדואים במרחב הווירטואלי ככלי לחיזוק השפה העברית

8. מרגיש שהקשר עם יהודים עושה לי טוב:

		מסכים מאוד	מסכים	מסכים במידה בינונית	לא מסכים	בכלל לא מסכים
(1)	לפני הקשר					
(2)	אחרי יצירת הקשר					

9. השיחה ברשת החברתית עם בני נוער יהודים מאפשר היווצרות חברות חדשה:

		מסכים מאוד	מסכים	מסכים במידה בינונית	לא מסכים	בכלל לא מסכים
(1)	לפני הקשר					
(2)	אחרי יצירת הקשר					

10. היהודים הם מקבוצת החברים שלי:

		מסכים מאוד	מסכים	מסכים במידה בינונית	לא מסכים	בכלל לא מסכים
(1)	לפני הקשר					
(2)	אחרי יצירת הקשר					

תודה רבה

על שיתוף הפעולה, אבו גוידר ערף

الاستمارة:

مرحبا ايها الطالب العزيزة!!

امامك استمارة لأطروحة البحث الذي يتطرق لـ «المشاركة بين الشبيبة البدو واليهود في الفضاء الخيالي» (الانترنت). لا داعي ان تكتب اسمك ولكن مفضل ان تضع دائرة حول جنسك (ذكر \ انثى) البحث سيكون بواسطة الاحصاء لذا ستكون موافقتكما ونتائج البحث سرية للغاية.

عليك كذلك ان تضع x او v في المكان المعد لذلك، مضامين الاستمارة تهدف الى التطرق للعلاقات الانية بينك وبين الشبيبة اليهود حول المشاركة الاجتماعية في الشبكات الاجتماعية في الانترنت.

ملاحظة هامة: قد تكون خانات مكتوبة بالمذكر ولكنها معدة للجنسين

القسم الاول: تفاصيل شخصية:

1. الجنس: ذكر\ انثى

2. الصف: التاسع\ العاشر\ الحادي عشر\ الثاني عشر

3. انت تسكن في

بلدة غير معترف بها

بلدة معترف بها

ملاحظة هامة: في حالة عدم وجود علاقات مع الشبيبة اليهود في مواقع التواصل الاجتماعي يرجى ارجاع الاستمارة. شكرا

على التعاون!

القسم الثاني: العلاقات بين الشبيبة البدو واليهود في الشبكات الاجتماعية (ضع X في المكان المناسب):

1. مهم لي معرفة ثقافة اليهود:

	موافق جدا	موافق	موافق بشكل متوسط	غير موافق	غير موافق بتاتا
(1) قبل الاتصال					
(2) بعد الاتصال					

שיח בני נוער ערבים-בדואים במרחב הווירטואלי ככלי לחיזוק השפה העברית

2. **אתעלם מן وسائل الاتصال مع الشبيبة اليهود على الشبيبة اليهود:**

		موافق جدا	موافق	موافق متوسط	غير موافق	غير موافق بتاتا
(1)	قبل الاتصال					
(2)	بعد الاتصال					

3. **بفضل الاتصال مع اليهود نجحت في معرفة عادات جديدة مقبولة في المجتمع اليهودي:**

		موافق جدا	موافق	موافق متوسط	غير موافق	غير موافق بتاتا
(1)	قبل الاتصال					
(2)	بعد الاتصال					

4. **اعرف اكثر عن الديانة اليهودية:**

		موافق جدا	موافق	موافق متوسط	غير موافق	غير موافق بتاتا
(1)	قبل الاتصال					
(2)	بعد الاتصال					

5. נגجت في تحسين لغتي العبرية.

		מוافף גא	מוافף	מוافף מתוסף	בשכל	גור מוافף	גור מוافף בתא
(1)	قبل الاتصال						
(2)	بعد الاتصال						

6. التحدث مع اليهود يرفع التصور الذاتي:

		מוافף גא	מוافף	מוافף מתוסף	בשכל	גור מוافף	גור מוافף בתא

7. اشعر بان الاتصال مع اليهود يجعلني افضل:

		מוافף גא	מוافף	מוافף מתוסף	בשכל	גור מוافף	גור מוافף בתא
(1)	قبل الاتصال						
(2)	بعد الاتصال						

8. التحدث مع اليهود يمنحني البحث عن اصدقاء جدد في المجتمع الاسرائيلي:

		מוافף גא	מוافף	מוافף מתוסף	בשכל	גור מוافף	גור מוافף בתא
(1)	قبل الاتصال						
(2)	بعد الاتصال						

שיח בני נוער ערבים-בדואים במרחב הווירטואלי ככלי לחיזוק השפה העברית

9. التواصل مع الشبيبة اليهود يجعلني اشعر ان اليهود من مجموعة اصدقائي :

		موافق جدا	موافق	موافق متوسط	بشكل	غير موافق	غير موافق بتاتا
(1)	قبل الاتصال						
(2)	بعد الاتصال						

10. اشعر ان لي اصدقاء من المجتمع اليهودي :

		موافق جدا	موافق	موافق متوسط	بشكل	غير موافق	غير موافق بتاتا
(1)	قبل الاتصال						
(2)	بعد الاتصال						

شكرا على التعاون

باحترام : عارف ابو قويدر